

УДК 338

Завадовська Ю.Ю.

здобувач

Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ЗВ'ЯЗОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТА ДИНАМІКИ МІГРАЦІЙНИХ РУХІВ НАСЕЛЕННЯ: ОГЛЯД РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття представляє короткий авторський огляд аналізу результатів дослідження у 15 місцевих громадах – партнерах проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад, Фаза 2», наукові результати якого ще не публікувалися у наукових виданнях. Проаналізовано рейтинги важливості окремих факторів соціально-економічного розвитку села в якості факторів стримування чи підштовхування до міграційної поведінки, зокрема, до трудової міграції. Проаналізовано рейтинг суспільних очікувань щодо міграції та мігрантів, а також плани мігрантів, у контексті підприємницької діяльності та розвитку людського капіталу.

Ключові слова: міграційний рух, рейтинг, спонукальні фактори, обмежуючі фактори, альтернативна можливість, потенціал підприємництва.

Завадовська Ю.Ю. СВЯЗЬ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ И ДИНАМИКИ МИГРАЦИОННОГО ДВИЖЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ: ОБЗОР РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

Статья представляет краткий авторский обзор анализа результатов исследования в 15 местных общинах – партнерах проекта «Предупреждение торговли людьми путем развития социальной работы и мобилизации общин, Фаза 2», научные результаты которого еще не публиковались. Проанализированы рейтинги важности отдельных факторов социально-экономического развития села в качестве факторов сдерживания или подталкивания относительно миграционного поведения, в частности, к трудовой миграции. Проанализированы рейтинги общественных ожиданий по миграции и мигрантов, а также планы мигрантов в контексте предпринимательской деятельности и развития человеческого капитала.

Ключевые слова: миграционное движение, рейтинг, побудительные факторы, ограничивающие факторы, альтернативная возможность, потенциал предпринимательства.

Zavadovska Yu.Yu. INTERDEPENDENCE OF SOCIOECONOMIC DEVELOPMENT AND THE DYNAMICS OF MIGRATION MOVEMENTS OF POPULATION: REVIEW OF RESEARCH FINDINGS

The paper presents a brief author's analysis of the results of the study in 15 local communities – partners of the project «Prevention of Human Trafficking through Social Work and Community Mobilization, Phase 2», the scientific results of which have not yet been published. Ratings are analyzed of the importance of individual factors of socio-economic development in the village as pushing or limiting factors migratory behavior particular to labor migration. The analysis is also presented of social expectations of rating migration and migrant workers and plans in the context of business and human capital development.

Keywords: migration, rating, pushing factors, limiting factors, alternative possibility, potential business.

Постановка проблеми. У серпні 2014 року в рамках міжнародного проекту було розпочато проведення дослідження [1], щоб проаналізувати зв'язок між соціально-економічним розвитком територій-партнерів та динамікою міграційних рухів населення у партнерських громадах. Дослідження тривало протягом осені – зими 2014-2015 рр. у сільських громадах України та виявило важливу наукову проблему недослідженості ступені прояву взаємного зв'язку між рівнем розвитку сільського населеного пункту в Україні та мотиваційними факторами щодо міграційного руху населення щодо цього населеного пункту (особливо щодо відтоку). Хоча подібні проблеми досліджені за кордоном, вони, однак, не цілком розкриті в українських дослідженнях. Гостроти набуває актуальність цієї проблеми через кризову ситуацію та збільшення кількості вимушених переселенців у сільських громадах України.

Загальний контекст дослідження. Фактори розвитку населеного пункту, у т.ч. його економіки та інфраструктури, суттєво впливають на персональне чи групове рішення щодо міграції. Іншими словами, у дослідженні припускається, що, окрім особистого вибору (сімейні обставини), на міграційний вибір в сільській місцевості за місцем проживання впливають: 1) наявність у селі умов для навчання та розвитку дітей (дитсадок, школа, будинок культури, ін.), 2) наявність безпосередньо у селі роботи та можливості заробляти, 3) можливість бути учасниками кооперативу, мати власний бізнес, 4) можливість бути

почутими органами влади, збиратися у ініціативні групи, самостійно та рівноцінно вирішувати спільні питання розвитку села.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями зв'язку міграції та соціально-економічного розвитку територій займаються дослідницькі центри Міжнародної організації з міграції, Світового банку, Організації з безпеки та співробітництва у Європі, інші спеціалізовані установи ООН. Серед авторів нещодавніх досліджень варто згадати іноземних авторів Dilip Ratha, Supriyo De, Ervin Dervisevic, Sonia Plaza, Kirsten Schuettler та William Shaw. Серед українських дослідників варто відмітити праці Васильченко В. С., Гриненко А. М., Гриньової В. М., Семигіної Т. В. та інших. Українські дослідники приділяють увагу макро-процесам міграції у регіонах та на національному рівні, тоді як за сучасних умов актуальності набули дослідження даного фактору на рівні малих міст та сільських поселень.

Постановка завдання. Дослідження, виконане фахівцями проекту, що був профінансований та впроваджений МОМ та українськими партнерськими організаціями, було покликане для визначення характеру зв'язку соціально-економічного розвитку населених пунктів та мотиваційних факторів до міграції у їх межах. Додатково, дослідження було спрямоване на виділення факторів підштовхування та стримування у міграційній поведінці населення у партнерських громадах; виділення факторів, що сприяють позитивній динаміці міграційних процесів у місцевих громадах у

зв'язку з контекстами ситуації; а також рекомендацій на довгостроковий період. Завдання даної статті – надати короткий огляд результатів дослідження з наукової позиції та окреслити ступінь взаємного зв'язку досліджуваних явищ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження здійснювалося у 2 етапи. На першому етапі проведено роздавальне анкетування серед мешканців та членів ініціативних груп партнерських громад. У анкетах опитування, респонденти-члени місцевих ініціативних груп, опитувалися щодо наступних питань: Частка потенційних та реальних трудових мігрантів від населення громади; Фактори, що спричиняють те, що мешканець громади стає жертвою торгівлі людьми, ідучи за кордон або в інший регіон за сумнівними пропозиціями роботи; Думка щодо того, у кого є вищим ризик потрапити у ситуацію торгівлі людьми, трудової експлуатації: у міських чи сільських жителів; Щодо планів на майбутнє у тих мешканців села, що виїхали чи їздять на заробітки. Після цього здійснювався вимір 4 комплексних факторів залежності, які, відповідно до гіпотези дослідження, визначально впливають на міграційну поведінку населення громади, а саме: 1) Наскільки важливою є наявність у селі умов для навчання та розвитку дітей (дитсадок, школа, будинок культури, ін.), 2) Наскільки важливою є наявність безпосередньо у селі роботи та можливості заробляти, 3) Наскільки важливою є можливість бути учасниками кооперативу, мати власний бізнес, а також 4) Наскільки важливою є можливість бути почутими органами влади, збиратися у ініціативні групи, самостійно та рівноцінно вирішувати спільні питання розвитку села.

За кожним з 4 факторів пропонувався альтернативний вибір рівня важливості та трьох відповідних сценаріїв поведінки: 1) Дуже важливо (при відсутності такої можливості ___% громади змінить місце проживання), 2) Не настільки важливо (___% громади влаштовує, коли можливість реалізована не повністю, а на мінімально достатньому рівні), 3) Взагалі не суттєво (повна відсутність такої можливості влаштовує ___% громади, яка не змінить міграційну поведінку).

Також вивчалось питання щодо можливості та бажання початку власної підприємницької діяльності у селі та кількості підприємців на даний момент. Наприкінці визначався вік респондента за віковою групою. У опитуванні взяло участь 280 членів ініціативних груп із 14 громад із 3 регіонів України, а саме Львівської, Івано-Франківської та Донецької областей.

Другим етапом досліджень було проведення обговорень інших споріднених питань дослідження у форматі фокус-груп, що здійснювалося у партнерських громадах з метою з'ясування не цілком зрозумілих питань після проведення анкетування, поглиблення деяких інших питань дослідження. Зокрема, обговорювалися: Зв'язок між роботою проекту та покращенням міграційної ситуації, визначення конкретних спішних прикладів, визначення пропозицій для удосконалення на майбутнє.

В ході дослідження відбувалася перевірка попередніх результатів опитування, а саме, наступне твердження: «Попереднє дослідження вже показало, що ініціативні групи наших громад вбачають основним фактором для цього – створення у громадах підприємств місцевої зайнятості (кооперативів, ферм, відновлення с/г підприємств, виробництв та створення нових)».

Розподіл питань за віком близький до Нормального розподілу. Понад третину опитаних складають молоді люди і понад половину особи продуктивного віку. Частка дітей та осіб пенсійного віку складає приблизно по 15% у кожній категорії. При опитуванні щодо орієнтовної частки трудових мігрантів у громадах, отриманий результат: 21,51% мешканців села – для Львівської області, 17,45% мешканців села – для Донецької області, а також 40,27% мешканців села – для Івано-Франківської області. Цей показник, що охоплює не лише реальних, а й потенційних трудових мігрантів (враховано внутрішню міграцію з села до міста та міграцію за кордон) означає, що у селах-партнерах сильні міграційні традиції та настрої, а суттєва частка населення є трудовими мігрантами. Разом з цим, частка потенційних мігрантів у громадах лишається досить великою через соціально-економічні умови та традиційну спрямованість населення до такого методу заробляння додаткових коштів. Найбільшим даний показник є для громад Івано-Франківської області. У цій області у окремих громад-партнерів дуже високі показники потенційних трудових мігрантів, які досягають 60% населення.

Виявлені особливості окремих територій: У Івано-Франківській області спостерігається група громад з високими рівнями потенційних мігрантів (55-60%) та низькими (10-12%). Цей показник залежить від розміру населеного пункту, наявності

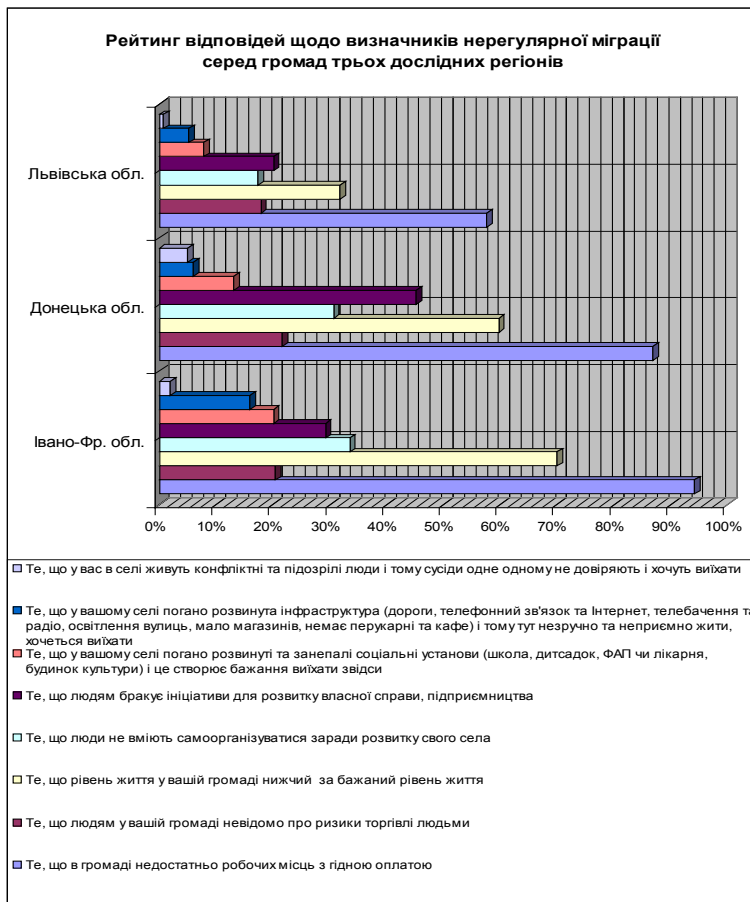

Рис. 1.

робочих місць вдома, конкретного регіону, а також сталої міграційної традиції. На Львівщині високим (бл. 40%) є показник частки потенційних мігрантів у Турківському районі, що зумовлено його віддаленістю, нижчим за інші рівнем життя та вищим рівнем місцевого безробіття, а також сталою традицією щодо трудової міграції, зумовленої вказаними факторами, а також географічним розташуванням. У Донецькій області високим показником (38%) на момент осені 2014 р. виділяється с. Приморське – ймовірно, ключовим фактором є відсутність робочих місць.

Цікавим виявився аналіз відповідей щодо рейтингу основних мотиваторів до міграції з сільських поселень (Рис 1).

Як можна побачити, недостатність робочих місць є ключовим мотиватором міграції, і це частково спричиняє нижчий рівень життя. Другим за популярністю фактором є те, що у громаді рівень життя є нижчим за бажаний. Разом з цим, відсутність навички самоорганізації утруднює самостійні зусилля громади у розвитку. Водночас, низький рейтинг «негативу» соціальних установ свідчить про виправлені недоліки у роботі цих установ. Також досить низьким є рейтинг «негативу» інфраструктури

Переважає більшість опитаних вважає сільських жителів більш чутливою групою щодо торгівлі людьми та трудової експлуатації. Можливо, така оцінка виникла тому, що всі опитані є сільськими жителями і їм мало відомо про життя у місті.

Цікаві результати були отримані за результатами аналізу задекларованих планів трудових мігрантів, які виїхали на заробітки з села (Рис. 2):

Як бачимо, більшість сільських трудових мігрантів у розумінні опитаних прагнуть, працюючи сезонно, вкладати зароблене у власне господарство. Це паттерн поведінки вже став традиційним для мешканців Івано-Франківщини, де понад 75% опитаних свідчать про такі плани мігрантів. Ті мігранти, що працюють далі від Батьківщини, прагнуть повернутися додому та завести міцне господарство. Разом з цим, близько 15% сільських мігрантів не планують повертатися або ж хочуть подорожувати по світу таким чином. Разом з цим, дуже низькою (4-7%) у сприйнятті опитаних є частка мігрантів, що не прагнуть вкладати та заощаджувати удома, але витрачають все зароблене на життя.

Виявлені особливості окремих громад, регіонів: У громад Івано-Франківської області «фокус» на пріоритеті «працювати сезонно та вкладати у рідному селі...» є загостреним, ймовірно, через сталу соціально-економічну традицію. Також довготривалою міграційною звичкою можна пояснити і більшу вираженість у цій області пріоритету «їздити у різні місця по всьому світові...». Натомість, у громадах Донецької області прослідковується схильність до більш довготривалої міграції (вираженість пріоритетів «Ніколи не повертатися...» та «Накопити грошей та прийти додому...»), що означає, що міграційний відток з цього регіону може носити характер переїзду на постійне місце проживання до іншої країни, регіону, та як варіант, повернення на Батьківщину з досягнутим «міграційним результатом».

У рейтингу важливості соціальної інфраструктури для міграційної поведінки

населення громад виявилось, що розвинута соціальна інфраструктура є дуже важливою для стримування нерегульованої міграції – це визначник міграційної поведінки для чверті або й третини населення громади. Проте така сама частка населення не вважає критично важливим, щоб у них була ідеальна інфраструктура, і вони готові терпіти деякі незручності. Що стосується частки населення, байдужого до інфраструктури, то вона найвища у Івано-Франківській області (0, через традиційну обмеженість доступу до неї у частині сіл, особливо гірських, а також через інші звички та стандарти життя населення, а також через більш щільне розташування населених пунктів). Від 10 до 15% у Львівській та Донецькій областях – це частка населення громад, що можуть бути маргіналізованими або, навпаки, дуже мобільними.

У рейтингу важливості для міграційної поведінки населення такого фактору як наявність робочих місць безпосередньо у громаді виявилось, що для населення громади важливо мати роботу на місці проживання (це вибір приблизно трохи менше, ніж одної чвертої населення) або поблизу їхньої громади – звідки можна було би повертатися додому щоденно або навіть щотижнево (цей вибір має рейтинг понад 25%). Разом з цим, більшість населення сіл схильна до циклічної щоденної міграції та позитивно сприймає можливість роботи поблизу, в районному центрі, із періодичним поверненням додому. Це оптимальні параметри місцевої зайнятості, які могли би стримувати більш далекую та тривалу і, відповідно, менш безпечну міграцію.

Дослідивши рейтинг важливості для міграційної поведінки населення такого фактору як можливість займатися підприємництвом у громаді, дослідження визнає, що опитані менш ніж на 15% вважають мож-

Рис. 2.

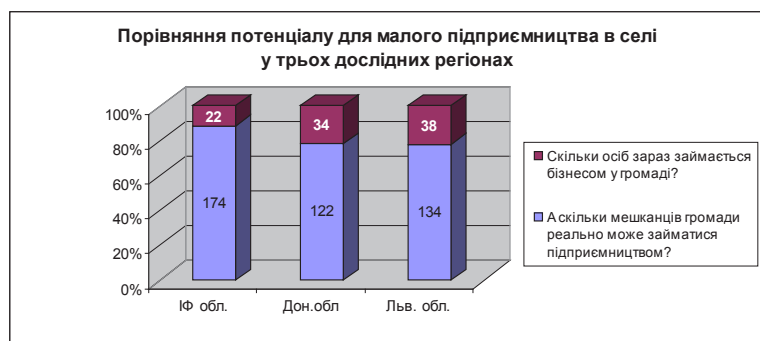

Рис. 3.

ливості бізнесу критично значимим фактором міграції, однак, це підтверджують і світові дослідження, відповідно до яких особи з підприємницькими здібностями становлять меншість населення у суспільствах. Отже, громада здебільшого бажає місцевої зайнятості, ремесла або промислу і не обов'язково зареєстрованого бізнесу, а понад 20% населення погодилися б мати і випадкові, нерегулярні заробітки, які б дозволили «триматися на плаву» і не більше.

Цікавим видається аналіз потенціалу підприємництва у громадах, що розкритий через відповіді на запитання щодо частки реальних та потенційних підприємців у селі (рис. 3) свідчать про нерозкритий потенціал принаймні для декількох десятків малих підприємств у подібному населеному пункті, але також і про внутрішні психологічні чи мотиваційні обмеження потенційних підприємців. Можливою рисою програм регулювання міграції на майбутнє є стимулювання здорової традиції, культури підприємництва та поваги до підприємців як гідних членів місцевого співтовариства. Водночас, у селі може бути не більше 15% зайнятих за рахунок підприємництва, навіть у випадку дуже сприятливих умов для відкриття, реєстрації та ведення власної справи. Відповіді опитаних свідчать також і про те, що вони в цілому схильні до підприємництва, проте офіційно займається ним лише мала частка населення сіл.

Така діагностика корисна для диференційованого визначення схильності населення тої чи іншої громади до підприємницьких проектів. Ймовірно, саме обслуговуючі кооперативні проекти та економічні громадські ініціативи будуть успішно розвиватися там, де частка малих підприємців, у т.ч. в сільському господарстві, є високою на фоні загальної кількості населення громади. У випадку окремих громад, причинами більшої розвиненості підприємництва можуть бути розташування на перетині торгових шляхів та близькість до районного центру. На Донеччині станом на середину 2014 р. високими кількості реальних підприємців є у селах, де розвинутим є сільське господарство та сфера обслуговування, тоді як у інших громадах ці показники нижчі за середні.

Дослідивши рейтинг важливості для міграційної поведінки населення такого фактору як можливість впливати на розвиток села та на прийняття рішень органами місцевого самоврядування, визначено, що в середньому третина опитаних готова бути активними в управлінні громадами лише епізодично, частково та декларативно. Щодо активних членів суспільства, готових брати на себе відповідальність за розвиток їхніх громад, то їх понад 10% в усіх досліджуваних регіонах. Відповіді опитаних у Івано-Франківській області, де високою є частка активного населення – понад 25% та водночас значною є частка байдужого – понад 20%, зумовлені, ймовірно, іншим типом соціальної організації та ментальності у цьому регіоні.

Висновки з проведеного дослідження. З наведеного можна зробити наступні висновки. Робоча гіпотеза дослідження підтверджена та конкретизована у деталях. Інакше кажучи, фактори розвитку населеного пункту, у т.ч. його економіки та інфраструктури, суттєво впливають на персональне чи гру-

пове рішення щодо міграції. Доослідженням надано суттєві докази того, що, окрім особистого вибору (сімейні обставини), на міграційний вибір в сільській місцевості за місцем проживання впливають: 1) наявність у селі умов для навчання та розвитку дітей (дитсадок, школа, будинок культури, ін.), 2) наявність роботи та можливості заробляти, 3) можливість бути учасниками кооперативу, мати власний бізнес, 4) можливість бути почутими органами влади, збиратися у ініціативні групи, самостійно та рівноцінно вирішувати спільні питання розвитку села.

Фактори впливу конкретизовані у рамках дослідження. По перше, соціальна інфраструктура важлива, але не критична для усіх сіл та усіх мешканців громади. Понад 15% може знайти їй заміну в іншому населеному пункті та понад 25% не вважає її критично важливою, готові терпіти незручності. Однак, при її цілковитій відсутності село втратить до третини мешканців, які готові змінити місце проживання.

По-друге, припускалося, що робочі місця важливі саме на території села. Дійсно, це критичний фактор для 20-25% населення села, проте 25-35% готові їздити на роботу до прилеглих населених пунктів, звідки можна повертатися додому щоденно або й щотижнево.

По-третє, виявлено, що активними підприємцями може бути до 15% населення, а справді ведуть підприємницьку діяльність 2-3 десятки осіб у кожному селі. Більшість активного населення готові мати місцеві заробітки без реєстрації бізнесу, а понад 20% населення погодилися б мати і випадкові, нерегулярні заробітки, які б дозволили «триматися на плаву».

По-четверте, дослідженням виявлено стратифікацію населення на активне, традиційне та байдуже в питанні ставлення до управління та розвитку громади. В середньому 15% активних членів громади готові бути активними, при цьому ж близько третини мешканців прагне декларативної участі із мінімальним, епізодичним, але часом демонстративним залученням до справ села.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Звіт про проведення дослідження «З'язок соціально-економічного розвитку та динаміки міграційних рухів населення у партнерських громадах». Робочі матеріали проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад Фаза 2 2012-2015». Міжнародна організація з міграції, 2015.
2. Migration and Development Brief, Issue 24. The World Bank. Migration and Remittances Team, Development Prospects Group. April 13, 2015 [Електронний ресурс]: <http://siteresources.worldbank.org/INTPROSPECTS/Resources/334934-1288990760745/MigrationandDevelopmentBrief24.pdf>
3. MPI Fact Sheet. October 2015. [Електронний ресурс]: <http://www.migrationpolicy.org/programs/migrants-migration-and-development>
4. Gaining from Migration: Towards a New Mobility System. by Jeff Dayton-Johnson, Louka T. Katseli, Gregory Maniatis, Rainer Münz and Demetrios Papademetriou. September 2007. [Електронний ресурс]: <http://www.oecd.org/dev/migration-development/publications-gaining-from-migration.htm>
5. Jose Antonio Ocampo. International Migration and development. United Nations DESA. [Електронний ресурс]: http://www.un.org/esa/population/migration/turin/Turin_Statements/OCAMPO.pdf